

Srednjovjekovni mač iz Bosanske Dubice Kratke crtice o jednome muzejskom predmetu

U radu su analizirane tipološke osobine srednjovjekovnog jednoručnog mača pronađenog na obali rijeke Une u Bosanskoj Dubici. Srednjovjekovna Dubička županija od druge polovine XIII vijeka bila je posjed prvo templarskog a zatim hospitalskog reda, zato je u radu dat i kratak istorijat djelovanja ova dva vojna monaška reda na teritoriji Dubičke županije u razvijenom i poznom srednjem vijeku. Upotrebljena je istoriografska metodologija, a rad je pisan uz korištenje odabrane istorijske, arheološke i muzeološke literature, kao i uporednom analizom muzejske građe.

Uvod

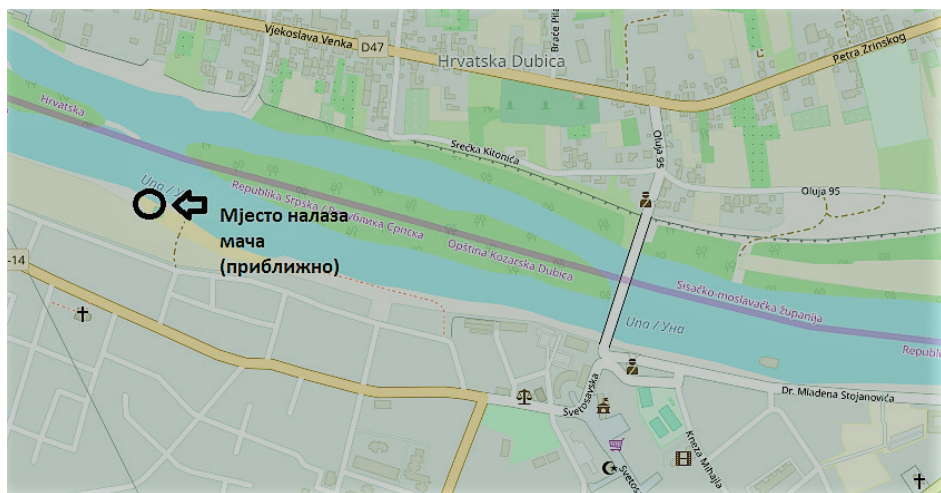
Bosanska Dubica smještena je na desnoj obali rijeke Une, u sjeverozapadnom dijelu Bosne i Hercegovine, dvadesetak kilometara jugozapadno od ušća Une u Savu. Baš tu, na desnoj obali Une, 2012. pronađen je srednjovjekovni jednoručni dvosjekli mač koji je i tema ovog rada. U pitanju je slučajni nalaz, zbog čega u potpunosti nedostaje arheološki kontekst ovog otkrića. Mač se nalazi u Zbirci srednjovjekovnog oružja i vojne opreme, inventarni broj 76/S, koja se nalazi u sastavu Referata za istoriju od XII do XVI vijeka, Odsjeka za istoriju Muzeja Republike Srpske u Banjaluci. Za određivanje tipoloških osobina ovog mača korištena je tipološka klasifikacija Ewarta Oakeshotta, čije studije o srednjovjekovnim mačevima predstavljaju nezaobilaznu literaturu u proučavanju razvoja mačeva u srednjovjekovnoj Evropi, kao i radovi Marka Aleksića, Mirsada Sijarića, Dore Bošković i Damira Doračića¹, kada su u pitanju srednjovjekovni mačevi sa prostora Jugoistočne Evrope. Nažalost, nisam bio u prilici da dođem do djela Alfreda Geibiga *Beiträge zur morphologischen Entwicklung des Schwertes im Mittelalter*, pošto su samo njeni manji dijelovi dostupni na internetu (ne moram da naglašavam da ovog djela nema u našoj muzejskoj biblioteci, kao ni u drugim bibliotekama u Banjaluci i okolini), zbog čega je njegova tipološka podjela srednjovjekovnih mačeva izostavljena u ovom radu, što smatram velikim nedostatkom. Značaj koji je današnja Bosanska Dubica imala u razvijenom i poznom srednjem vijeku

¹ OAKESHOTT 1991-1994; ALEKSIĆ 2007; SIJARIĆ 2014; BOŠKOVIĆ I DORAČIĆ 2009.

ogleda se i u činjenici da je, tada pod nazivom Dubica, bila središte istoimene županije, koja je predstavljala posjed dvaju monaških viteških redova, templara i hospitalaca. U ovom radu dat je kratak prikaz djelovanja pripadnika ovih redova na prostoru Dubičke županije u toku XIII i XIV vijeka koristeći se, u prvom redu, radovima Juraja Belaja, Tomislava Matića, Zsolta Hunyadya, Panosa Sophouloosa, Bore Bronze i Jelene Mrgić-Radojčić.²

Tipološke osobine mača

Srednjovjekovni jednoručni dvosjekli mač koji se nalazi u fundusu Muzeja Republike Srpske, pronađen je na desnoj obali rijeke Une u blizini plaže Blato, nedaleko od centra Bosanske Dubice. Radi se o slučajnom nalazu, koji je pronašao Milorad Burazor iz Bosanske Dubice i ponudio ga na otkup Muzeju Republike Srpske. Njegovu ponudu prihvatila je Komisija za otkup i ekspertizu muzejske građe Muzeja Republike Srpske, i 2012. otkupila ovaj mač, koji je danas u sastavu Zbirke srednjovjekovnog oružja i oklopa, inv. br. 76/S. Mač je prvi put prikazan u javnosti na tematskoj izložbi „Doba viteštva – oružje i oklopi srednjovjekovnih ratnika“, koja je otvorena u Muzeju Republike Srpske u septembru 2016.

Sl. 1. Bosanska Dubica, mjesto nalaza mača

U pomenutoj Zbirci nalazi se devet srednjovjekovnih mačeva, iz razdoblja od XII do XVI vijeka (Zbirka obuhvata i oružje iz prve četvrtine XVI vijeka, jer je kao vremenska granica podjele između srednjeg i novog vijeka u Muzeju uzeta godina pada Banjaluke pod Osmanlije, 1527), među kojima imamo jednoručne i

² BELAJ 2018; MATIĆ 2009; HUNYADY 2010; SOPHOULOS 2015; BRONZA 2018; МРГИЋ-РАДОЈЧИЋ 2002.

jednoporučne (bastardne) mačeve. Mačevi su u Muzej stigli putem otkupa, poklona ili arheološkog istraživanja, većinom kao slučajni nalazi sa prostora Bosanske krajine, i to u vremenskom rasponu od 1931. do 2019. Lokaliteti sa kojih potiču su: Banjaluka, Rekavice, Bihać, Ripač, Bosanska Gradiška, Bosanski Kobaš i Bosanska Dubica, dok za dva mača nisu poznata mjesta nalaza. Kod većine primjeraka nedostaju pojedini dijelovi, najčešće nakrsnica ili dio sječiva (vrh), dok svega dva primjerka imaju očuvane sve osnovne elemente mača (sječivo, trn, nakrsnicu, jabuku), a jedan od njih je upravo mač iz Bosanske Dubice.

Dvosjekli jednoručni mačevi prevladavali su u srednjovjekovnoj Evropi do XIV vijeka. Međutim, to ne znači da se jednoručni mačevi nisu koristili i u kasnijim razdobljima, o čemu imamo brojna pisana i materijalna svjedočanstva,³ ali od sredine XIV vijeka na evropskim bojištima počinju dominirati jednoporučni (bastardni) i veliki dvoručni mačevi. Njihova pojava je vezana za uvođenje tzv. punog ili pločastog oklopa, koji se u Evropi pojavio u zadnjoj četvrtini XIII vijeka,⁴ da bi u naredna dva vijeka bio usavršen i postao neizostavni dio opreme srednjovjekovnog viteza. U ovom razdoblju produžuju se rukohvati i sječiva mačeva, koji pored toga dobijaju i ojačano središnje rebro i oštrij vrh jer su sada, umjesto prvenstveno za sječu, služila za probadanje.⁵

Sl. 2. Mač nakon završetka procesa čišćenja i konzervacije

Ukupna dužina mača iznosi 82,3 cm, a njegova težina 1145 gr. Po svojim tipološkim osobinama sječivo možemo svrstati u Oakeshottov tip X. To je „tipični“ vikinški mač sa velikom raznolikošću oblika i stilova balčaka koji je bio u upotrebi otprilike do 1200, mada su mnoga stara sječiva korištena i dalje, sa izmijenjenim balčakom u skladu sa tadašnjom modom.⁶ Sječiva ovog tipa bila su relativno kratka, sa značajnijim suženjem u svom donjem dijelu i sa dugim i širokim kanalom i manje ili više zaobljenim vrhom.⁷

³ OAKESHOTT 1991: 31.

⁴ ISTI 1994: 17.

⁵ FRANCE 1999: 22.

⁶ OAKESHOTT 1991: 23.

⁷ ALEKSIĆ 2007: 79.

Mač iz Bosanske Dubice ima relativno kratko sječivo, 64,5 cm, a mačeve sa sličnom dužinom sječiva nalazimo i kod Oakeshotta, npr. mač iz fundusa muzeja u Glazgovu, koji potiče sa lokaliteta u Nortamberlendu (sjeverna Engleska), kojeg on datira u razdoblje od 1050. do 1125, a čije sječivo je dugo 66 cm.⁸ Zatim mač iz privatne kolekcije, bez navođenja mjesta nalaza, sa sječivom tipa X dužine 58,5 cm, jabukom tipa H i nakrsnicom stila 5, kojeg Oakeshott, na osnovu osobina jabuke i nakrsnice datira u sredinu XIII vijeka. U ovom slučaju jasno je da je sječivo starije od balčaka, vjerovatno iz razdoblja od 1125. do 1175.⁹ Oakeshottov stav o upotrebi mačeva ovog tipa i u kasnijim razdobljima, podržava i Aleksić, koji ukazuje na grupu mačeva iz centralne i zapadne Rumunije (Transilvanije i Banata) koji imaju sječivo tipa X, jednoiporučni rukohvat i tip I jabuku, a koje na osnovu toga možemo datirati u sredinu ili drugu polovinu XIII vijeka.¹⁰ Mač sa sječivom istog tipa (X) nalazi se i u Muzeju Republike Srpske (inv. br. 430), mada je dosta oštećen jer mu nedostaju nakrsnica i jabuka, kao i dio trna i vrh sječiva. Sječivo je dugo 69,5 cm i na njemu je vidljiv fino profilisan kanal koji se pruža njegovom cijelom sačuvanom dužinom. Zbog širine kanala Sijarić ovaj mač datira u drugu polovinu XI ili prvu polovinu XII vijeka.¹¹

Širina sječiva ispod nakrsnice iznosi 4,8 cm, dok je pri vrhu sječiva 3,8 cm. Na žalost, pronalazač mača je na vršnom dijelu sječiva izvršio određene intervencije što je za rezultat imalo manja oštećenja, u vjerovatnom pokušaju da ga učini oštrijim iz samo njemu poznatih razloga. Pored toga, čitav mač bio je prelakiran akrilnom bojom zbog čega je na njemu izvršeno čišćenje i konzervatorski tretman, ali na sreću boja nije ostavila trajnija oštećenja na predmetu. Na sječivu su vidljiva dva paralelna kanala ili žlijeba čija dužina iznosi 59 cm, što nije uobičajeno za ovaj tip sječiva, kod kojih preovladavaju primjerci sa jednim širokim kanalom. Jedan primjerak mača sa sječivom tipa X i dvostrukim kanalom čuva se u Britanskom muzeju u Londonu, a pronađen je u okolini Linkolna na istoku Engleske. Oakeshott ga je datirao u prvu polovinu XII vijeka¹², da bi u novije vrijeme njegovo kovanje datirali u razdoblje od 1250. do 1330, a zahvaljujući natpisu na sječivu možemo odrediti provenijenciju u Njemačkoj.¹³ Za razliku od ovog, mač iz Bosanske Dubice nema nikakve oznake ili natpise, koji bi nam mogli ukazati na njegovu provenijenciju odnosno mjesto kovanja ili mačarsku radionicu.

⁸ OAKESHOTT 1991: 31.

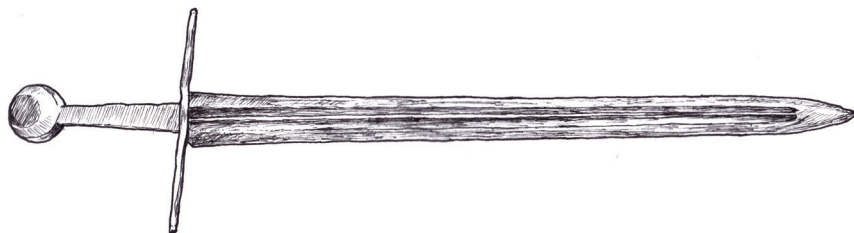
⁹ Isto: 33.

¹⁰ ALEKSIĆ 2007: 79.

¹¹ SIJARIĆ 2014: 58-59.

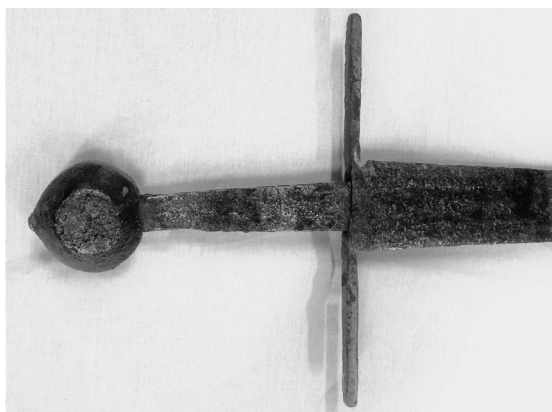
¹² OAKESHOTT 1991: 34.

¹³ <https://www.bl.uk/collection-items/double-edged-sword> (posjet 20. 10. 2023)

Sl. 3. Crtež mača

Nakrsnica mača duga je 21,7 cm a pripada stilu 1A, jednostavnog ravnog oblika, dok je na krajevima nešto tanja. Presjek je kvadratnog oblika, ali za razliku od stila 1, ima proširenje za smještaj trna u sredini. Ovakav stil nakrsnice bio je raširen od XI do XVII vijeka.¹⁴ Jabuka mača je diskolikog oblika i pripada tipu I, a njene dimenzije su: širina 5,3 cm, visina 5,1 cm i debljina 4,1 cm. Najstariji primjerci jabuke tipa I potiču iz vikinških grobova u Finskoj, a bili su popularni u Evropi od sredine XIII pa sve do XVI vijeka¹⁵. Javljaju se najčešće na jedno-ručnim i bastardnim mačevima, poput ovoga koji se nalazi u muzejskoj zbirci. U Jugoistočnoj Evropi najveći broj nalaza jabuka tipa I potiče sa već pomenute teritorije centralne i zapadne Rumunije, odnosno Transilvanije i Banata. Njihova velika koncentracija na tom području ukazuje, možda, na mogućnost da su bili proizvod lokalnih mačarskih radionica,¹⁶ pošto je prostor Transilvanije bogat rudom i tu su se u srednjem vijeku nalazili brojni rudnici u kojima su djelovali Sasi, porijeklom iz njemačkih zemalja.

Sl. 4. Nakrsnica, trn i jabuka mača

¹⁴ BOŠKOVIĆ I DORAČIĆ 2009: 46.

¹⁵ Isto: 42.

¹⁶ ALEKSIC 2007: 79.

Kao što smo ranije pomenuli, mač iz Bosanske Dubice pronađen je na samoj obali rijeke Une i predstavlja vodeni nalaz. Od devet mačeva koji se danas nalaze u fundusu Muzeja Republike Srpske, tri su pronađena u rijekama, što nije rijetkost jer je gotovo 80 od 100 srednjovjekovnih mačeva u Evropi pronađeno u vodi.¹⁷ Pored mača iz Bosanske Dubice, u pomenutoj Zbirci imamo još vodene nalaze dvoručnog mača iz Save kod sela Bosanski Kobaš, i bastardnog mača iz Vrbasa kod sela Rekavice nedaleko od Banjaluke. Postoje različite okolnosti pod kojima su mačevi dospijevali u vodu: kao posljedica nesreće prilikom prelaska rijeke; kao posljedica bitke koja se odigravala na obali rijeke ili jezera; mogao je biti ostavljen uz pokojnika nakon bitke, pa ga je voda mogla naknadno povući; mač je, takođe, mogao biti namjerno odbačen od poražene vojske prilikom bijega preko vode; mačevi su mogli biti bačeni u vodu kao oružje oteto od neprijatelja ili odbačen u vodu kao otpad.¹⁸ Postoji i teorija da su vodeni nalazi mačeva povezani sa ostacima starih predhrišćanskih vjerovanja u srednjovjekovnoj Evropi, u šta spada i ritualno polaganje mačeva u rijeke i jezera, običaj čije početke možemo pronaći još u željeznom dobu. Pristalice ove teorije pominju mogućnost ritualnog ostavljanja neprijateljskog plijena, koje više niko ne smije dotaći, kao i pagansku tradiciju „polaganja darova u rijeku u znak zahvalnosti za blagodati koje nosi“ ili da bi se umirila njena ćud koja dolazi do izražaja kroz nagle poplave.¹⁹ U svakom slučaju veliki broj vodenih nalaza mačeva (i drugih vrsta hladnog oružja) predstavlja poseban fenomen za proučavanje srednjovjekovne prošlosti.

Dubička županija u razvijenom i poznom srednjem vijeku

Dubica se prvi put spominje u izvorima 1244, kao „slobodna varoš“ (*libera villa*) Dubica i njeni varošani (*hospites*)²⁰. Dubica je ujedno bila središte i istoimene županije, čije granice su detaljno opisane u povelji ugarskog kralja Bele IV iz 1269, kada je vlast u njoj povjerio vitezovima Reda Sv. (Solomonovog) Hrama (templarima ili hramovnicima), koji su od ranije imali posjede u Ugarskoj.²¹ Sve do 1314. vranski priori templarskog reda obavljali su dužnost župana Dubice, da bi ih na toj dužnosti smijenili priori Reda Sv. Ivana (ivanovci ili hospitalci), iz čijih redova je postavljan dubički župan.²² Granice ove županije prostirale su se od rijeke Strigove na zapadu, do rijeke Moštanice na istoku, na jugu do obronaka

¹⁷ BOŠKOVIĆ I DORAČIĆ 2009: 18.

¹⁸ Isto: 18-19.

¹⁹ Isto: 19-20.

²⁰ МРГИЋ-РАДОЈЧИЋ 2002: 257.

²¹ Isto: 257.

²² HUNYADY 2010: 52.

planine Kozare, a na sjeveru je prelazila Savu i obuhvatala i teritorije sa njene lijeve obale.²³

Njen geografski položaj, otvoren prema Panonskoj niziji na sjeveru, sa planinom Kozarom na jugu i u blizini ušća Une u Savu, učinili su je raskršćem puteva od Panonije do Dalmacije, a sama dolina Une bila je jedna od ključnih komunikacija za sve vrste prometa prema jugu i jugozapadu.²⁴ To je Dubicu učinilo značajnim strateškim uporištem prema srednjovjekovnoj Bosni, u slučaju ugarskih pohoda tokom XIV i XV vijeka, kao i za kontrolu hodočasničkih puteva koji su duž obale rijeke Save vodili prema Svetoj zemlji. Hodočasnici su često bili izloženi opasnosti od pljačke, pogotovo od strane lokalnog plemstva, o čemu svjedoče i brojni pisani izvori iz tog vremena.²⁵ Zbog toga nije slučajno što su mnogi posjedi vojničkih redova bili smješteni uz glavne kopnene ili pomorske puteve, zbog čega je i Dubica bila povjerena na upravu templarima, od strane ugarskog kralja Bele IV. Dubička županija dobijena u zamjenu za grad Senj, koji je Bela IV, 1260, oduzeo ovom Redu, koji je od ranije imao svoje posjede u Ugarskoj sa sjedištem u Vrani kod Biograda, pa su tako funkciju župana obavljali vranski priori.²⁶ Od 1147. templari osnivaju svoje provincije u Evropi, a među njima i provinciju Ugarsku i Slavoniju pod koju je potpadao i prior u Dubici.²⁷ Svaka provincija na čelu je imala magistra, dok je na čelu Reda bio Veliki majstor. Uslijed pritiska na krstaška uporišta u Svetoj zemlji od strane Mamelučkog sultanata u Egiptu, templari su pokušavali organizovati svoju mrežu u Jugoistočnoj Evropi, naročito poslije pada Carigrada 1204, kada su svoju aktivnost usmjerili na stvaranje logističkih središta na grčkoj obali, mada nisu zapostavili ni kopnene komunikacije za hodočasnike koji su išli u Svetu zemlju. Pošto je kroz Dubicu vodio važan put prema jugoistoku, sve do Grčke, bila je važna za templare, jer je predstavljala jedno od posljednjih uporišta templara na Balkanu sve do Peloponeza.²⁸

Dolazak templara u Ugarsku sa vojne tačke gledišta predstavljao je značajan napredak, jer su oni donosili sa sobom dobru vojničku organizaciju i čvrstu disciplinu, po čemu su se isticali na srednjovjekovnim bojnim poljima. Njihova organizacija nalikovala je organizaciji savremenih armija, jer su primjenjivali monaška pravila u vojne svrhe, što je predstavljalo ubojitu kombinaciju.²⁹ Poput savremenih armija i oni su vršili selekciju kandidata (provjeru njihovog fizičkog i psihičkog zdravlja), imali su poseban režim ishrane, a njihova odjeća bila je jednoobrazna. U bitkama

²³ БЛАГОЈЕВИЋ 1995: 64.

²⁴ BRONZA 2018: 256.

²⁵ MATIĆ 2009: 368.

²⁶ МРГИЋ-РАДОЈЧИЋ 2002: 257.

²⁷ BALIĆ 2017: 258.

²⁸ BRONZA 2018: 260.

²⁹ MATIĆ 2009: 382.

su se templari mogli prepoznati po identičnim plaštevima i tako ostati na okupu, što je bila velika prednost u haotičnim uslovima srednjovjekovnih bitaka. Red je imao jasnu komandnu liniju, a njegovi članovi nisu smjeli činiti ništa na svoju ruku, što je bila prednost u odnosu na tadašnje feudalne vojske.³⁰ Njihov sistem organizacije pokazao se vrlo uspješnim čak i u slučajevima katastrofalnih poraza kojima su vojskama istočnoevropskih država nanijeli Mongoli četrdesetih godina XIII vijeka.³¹ Cilj mongolskog pohoda protiv Ugarske 1241–1242 nije do kraja jasan. Tadašnji Veliki kan Ogataj vjerovatno je želio kazniti kralja Belu IV zbog pružanja utočišta Kumanima (Kipčacima), koje su Mongoli smatrali za svoje podanike. Mongoli su napali Ugarsku iz više pravaca, dok je dio mongolskih snaga istovremeno napao Poljsku, ugarskog saveznika. U bici kod Legnica, 9. aprila 1241, Mongoli su porazili udružene poljske i šleske vojske, među kojima se nalazio i odred od 500 pripadnika templarskog reda, većinom se radilo o pomoćnim trupama dok je pravih vitezova bilo malo.³² Ugarski kralj Bela IV suprotstavio se Mongolima, koje je predvodio Batu kan, na rijeci Šaju, 11. aprila 1241, gdje je pretrpio težak poraz. Mada se kralj Bela IV spasio, većina njegovih zapovjednika i ratnika nije. U ovoj bici učestvovao je i kontingent templara pod vođstvom magistra Rembalda de Vozona, koji su se posebno istakli u borbi svojom srčanošću i disciplinom.³³ Poslije ove bitke, Mongoli su poharali Ugarsku, dok je Bela IV morao da se skloni iza zidina dalmatinskih gradova. Mongoli će u svom pohodu opustošiti, nakon Ugarske i Dalmacije, Srbiju i Bugarsku. Vezano za mongolsku invaziju, templari se spominju i u uspješnoj odbrani Šibenika, gdje su bili dio gradske posade koja je odbila mongolski napad 1242.³⁴ Pod uticajem templara Ugri postepeno napuštaju koncept lake konjice, koji je do tada prevladavao u njihovoj vojsci, u korist uvođenja teške konjice i njenom masovnom upotrebom u borbi, jer je ona bolje parirala mongolskoj lakoj konjici naoružanoj pretežno kompozitnim lukom i strijelom. Kada su Mongoli 1285. izvršili novu invaziju Ugarske, pretrpjeli su niz poraza od strane Ugara, da bi u narednim godinama Mongoli bili prinuđeni da se brane od ugarskih upada na svoju teritoriju.

Nakon gašenja templarskog reda 1312, Dubica i drugi bivši templarski posjedi u Ugarskoj pripašće hospitalcima. Izvori pokazuju da je ova tranzicija prošla mirno, a u Dubici je ovaj proces okončan 1314.³⁵ Izvori pominju i boravak tadašnjeg magistra hospitalaca u provincijama Ugarskoj i Slavoniji, Loketa, u Dubici marta 1314, koji je ujedno postao i dubički župan. Templarima koji su ostali u Dubici,

³⁰ Isto: 382.

³¹ BRONZA 2018: 259.

³² SOPHOULIS 2015: 254-255.

³³ BALIĆ 2017: 264.

³⁴ SOPHOULIS 2015: 268.

³⁵ BRONZA 2018: 262.

najvjerojatnije je bio omogućen prelazak u redove hospitalaca, pa čak i ostanak u preceptoratima u kojima su prije služili.³⁶ Među značajnijim preceptorima u Dubici, tokom XIV vijeka, možemo spomenuti Alberta, koji je postao preceptor 1360, kao i kastelan Moštanice koja je, takođe, pripadala hospitalskim posjedima.³⁷ Albert je, vjerovatno, bio ambiciozni lokalni plemić koji je tokom četvrt vijeka ostvario zapaženu karijeru u redu. Prije dolaska u Dubicu bio je, od 1358, preceptor Gore (vjerovatno u blizini Petrinje³⁸) i Šoprona, a na čelu preceptorata Dubica bio je do 1368, kada odlazi za preceptora u Sekešfehervar.³⁹ U Dubicu se vratio 1374. ali nema podataka do kada je vodio preceptorat.⁴⁰ Hospitalci se pominju u Dubici sve do 1386, poslije čega nemamo više podataka o njima. Nije sigurno da li su krajem XIV vijeka hospitalci napustili Dubicu, ili su to učinili kasnije, možda u vrijeme osmanlijskih osvajanja ovih prostora tridesetih godina XVI vijeka.⁴¹ Međutim, i pored promjene upravljačke strukture, Dubička županija nije izgubila na svom geostrateškom značaju, jer je i dalje predstavljala značajan mostobran za prodor prema jugoistoku, odnosno prema teritoriji srednjovjekovne bosanske države. Od srednjovjekovnog utvrđenja u Dubici danas gotovo nije ostalo ništa, a u međuvremenu nisu preduzimana značajnija arheološka istraživanja koja bi dala odgovor o njenom izgledu i tačnoj lokaciji. Na nekoliko starih bakroreza i crteža iz kasnijeg vremena, XVII i XVIII vijeka, vidljivo je da je dubička tvrđava imala trougaonu tlocrtnu osnovu sa opkopom u koji je bila dovedena voda iz Une, na dva ugla nalazile su se kule kružne osnove, a na jednom uglu, onom najbližem rijeci, nalazila se kula kvadratne osnove. Pošto se sa pojavom artiljerije od XV vijeka postepeno prestaju graditi kule kvadratne osnove, možemo pretpostaviti da je ova kula izgrađena ranije, vjerovatno, tokom XIII ili XIV vijeka i da je predstavljala branič kulu. Postoji i mogućnost da su templari i hospitalci imali negdje drugo utvrđenje, a da je ovo bio županijski kastrum, *castrum Dubicha*, koji se spominje 1258.⁴² O njenom značaju svjedoči i činjenica da je u burnim događajima koji su zahvatili Ugarsku u posljednjim decenijama XIV vijeka, tačnije u vrijeme borbi za prijesto između Žigmunda Luksemburškog i Ladislava Napuljskog, Dubica bila polazni položaj u pohodu ugarskog kralja Žigmunda Luksemburškog 1398, protiv glavnog saveznika svog konkurenta, velikog bosanskog vojvode, gospodara Donjih Kraja i hercega splitskog Hrvoja Vukčića. Cilj Žigmundovog pohoda bilo je vraćanje pod ugarsku vlast Vrbaške županije, koju je Hrvoje ranije zauzeo.

³⁶ BELAJ 2018: 271.

³⁷ HUNYADY 2010: 108.

³⁸ BELAJ 2018: 280.

³⁹ HUNYADY 2010: 108.

⁴⁰ Isto: 143.

⁴¹ BRONZA 2018: 272.

⁴² ISTO: 275.

Međutim, u snažnom protivudaru, Hrvojevi vojni odredi, predvođeni njegovim sinom Bašom Hercegovićem, odbacili su Žigmundove snage i osvojili su Dubicu, koja će pod Hrvojevom vlašću ostati naredne četiri godine, do 10. jula 1402, kada je vranski prior i dubički župan Emerik Blum javio kralju Žigmundu da je Dubička županija u njegovim rukama,⁴³ tako da će Dubica ostati u sastavu Ugarske sve do osmanlijskog osvajanja 1538.

Zaključak

Srednjovjekovni mač pronađen na obali rijeke Une u Bosanskoj Dubici predstavlja jedan u nizu vodenih nalaza mačeva koji su posljednjih godina otkupljeni za fundus Muzeja Republike Srpske. Na osnovu sječiva mača koje pripada tipu X, mogli bismo ga datirati u razdoblje od druge polovine X do kraja XI vijeka, međutim tipološke osobine nakrsnice i jabuke ukazuju na kasnije razdoblje njegovog nastanka. Mačevi sa jabukom tipa I pojavljuju se sredinom XIII vijeka, dok se nakrsnice stila 1A javljaju još u toku XI vijeka. Analogijom sa mačevima iz centralne i zapadne Rumunije, na koje je ukazao Aleksić, a koji imaju istu kombinaciju tipa sječiva i jabuke (X/I), kao i poređenjem sa mačem iz Britanskog Muzeja, sa sječivom tipa X i dvostrukim kanalom, datiranim u XIII vijek, smatram da i vrijeme nastanka mača iz Bosanske Dubice možemo smjestiti u XIII vijek, dok njegovu provenijenciju ne možemo odrediti usljed nepostojanja bilo kakvih oznaka ili natpisa na maču. Slučajni nalazi poput ovog mača trebalo bi da posluže kao povod za buduća arheološka istraživanja na prostoru opštine Bosanska Dubica koja bi, možda, dala nova saznanja o aktivnostima templara i hospitalaca na ovom prostoru tokom XIII i XIV vijeka. Prisustvo ova dva monaška viteška reda, čiji je posjed bila srednjovjekovna Dubička županija, ukazuje na njen vojni značaj u razvijenom i poznom srednjem vijeku kako zbog svog položaja na granici srednjovjekovne bosanske države tako i zbog blizine puteva kojima su se kretali srednjovjekovni hodočasnici a čija je zaštita bila jedan od najvažnijih zadataka pripadnika ovih redova.

⁴³ МРГИЋ-РАДОЈЧИЋ 2002: 257.

Bibliografija

Literatura

- АЛЕКСИЋ, Марко. 2004. Посткаролиншки мач из Банатског Брестовца. *Гласник Српског археолошког друштва* 20: 251-265.
- ALEKSIĆ, Marko. 2007. *Mediaeval Swords from Southeastern Europe – Material from 12th to 15th Century*. Belgrade: Dedraplast.
- BALIĆ, Juraj. 2017. Templari u Hrvatskoj s posebnim osvrtom na templare u Vrani. U *Braća Vranjani i vransko područje tijekom povijesti*, ur. Božo Došen, 257–269. Zadar: Ogranak Matice hrvatske u Zadru.
- BELAJ, Juraj. 2018. Materijalni tragovi nazočnosti viteških redova templara i ivanovaca na području srednjovjekovne Dubičke županije. U *Dubički arhidakonat u razvijenom srednjem vijeku i njegovi tragovi kroz kasnija stoljeća*, ur. Frano Piplović, 265-305. Banja Luka: Banjalučka biskupija.
- BIRTAŠEVIĆ, Marija. 1968. Mačevi vukovci u jugoslovenskim zbirkama. *Vesnik Vojnog muzeja* 13–14: 81-104.
- БЛАГОЈЕВИЋ, Милош. 1995. Северна граница босанске државе у XIV веку. U *Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена*, ur. Slavenko Terzić, 59-76. Beograd: Istorijski institut SANU.
- BOŠKOVIĆ, Dora, Damir DORAČIĆ. 2009. *Mačevi viteškog doba u Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej.
- BRONZA, Boro. 2018. Kraljevina Ugarska i dolazak templara i vitezova Sv. Ivana u područje Dubice. U *Dubički arhidakonat u razvijenom srednjem vijeku i njegovi tragovi kroz kasnija stoljeća*, ur. Frano Piplović, 255-264. Banja Luka: Banjalučka biskupija.
- HUNYADY, Zsolt. 2010. *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c. 1150–1387*. Budapest: Central European University.
- LEPAGE, Jean-Denis. 2005. *Medieval Armies and Weapons in Western Europe*. Jefferson, N. Carolina: McFarland & Company.
- MARKOV, Zoran, Dragutin PETROVIĆ. 2012. *Cold Arms*. Vršac: Gradski muzej Vršac.
- MATIĆ, Tomislav. 2009. Balkanski križonoše: ekonomska i politička uloga templara na hrvatskom prostoru. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 41: 367-394.
- МРГИЋ-РАДОЈЧИЋ, Јелена. 2002. *Доњи Крају – Крајина средњовековне Босне*. Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- OAKESHOTT, Ewart. 1991. *Records of the Medieval Sword*. Woodbridge: The Boydell Press.
- OAKESHOTT, Ewart. 1994. *The Sword in the Age of Chivalry*. Woodbridge: The Boydell Press.
- ПЕИНТЕР, Сидни. 1997. *Историја средњег века 284–1500*. Banja Luka: Glas Srpske.
- SIJARIĆ, Mirsad. 2014. *Hladno oružje iz Bosne i Hercegovine u arheologiji razvijenog i kasnog Srednjeg vijeka*. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine.

SOPHOULIS, Panos. 2015. The Mongol Invasion of Croatia and Serbia in 1242. *Fragmenta Hellenoslavica* 2: 251-278.

VEGO, Marko. 1957. *Naselja bosanske srednjovjekovne države*. Sarajevo: Svjetlost.

ВРАЧАР, Јанко. 2016. *Доба витештва – оружје и оклопи средњовјековних ратника из збирки Музеја Републике Српске*. Бања Лука: ЈУ Музеј Републике Српске.

Mrežna stranica

<https://www.bl.uk/collection-items/double-edged-sword> (posjet 20. 10. 2023)

A Templar or Hospitaller Sword from Bosanska Dubica? Brief Sketches of a Museum Piece

A medieval sword found in the Una River (2012) near the town of Bosanska Dubica in the north-western Bosnia and Herzegovina (on the border with Croatia) is one of a series of archaeological finds from the river held in the Medieval Weapons Collections in the Republic of Srpska Museum. The town of Bosanska Dubica had great military importance in the late Middle Ages, which is confirmed by the large number of archaeological discoveries of late medieval swords in its surrounding territory. Based on its typological features (shape of blade, pommel and cross-guard), the sword from Dubica may be dated to the 14th century, when Dubica was the domain of the Knights Templar and, later, the Knights Hospitaller, so it may have been owned by the knights of these two orders. The territory of the Bosanska Dubica Municipality has not undergone adequate archaeological exploration, so new archaeological excavations should be conducted in the future in order to shed light on the activities of the Knights Templar and Hospitaller and their role in relations between the medieval Kingdom of Hungary and Bosnia.

Key words: Bosanska Dubica, Dubica County, Templars, Hospitallers, swords, Hungary, Bosnia.

Ključne riječi: Bosanska Dubica, mačevi, Dubička županija, templari, hospitalci, Ugarska, Bosna

Janko Vračar
Odsjek za istoriju
JU Muzej Republike Srpske
Đure Daničića 1
78000 Banja Luka
Bosna i Hercegovina
jankobl@gmail.com

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

55

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2023.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 55, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Marijan Premović (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d.

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*